

Reinhard FRIELING

Put ekumenske misli. Uvod u ekumenologiju

BIBLIOTHECA FLACIANA

SVEZAK X

Reinhard Frieling

Put ekumenske misli. Uvod u ekumenologiju

RECENZENTI

dr. Davorin Peterlin

dr. Zrinka Nikolić Jakus

UREDNIK

dr. Lidija Matošević

Reinhard FRIELING

PUT EKUMENSKE MISLI

Uvod u ekumenologiju

PREVELA
dr. Marina Miladinov

Teološki fakultet
»Matija Vlačić Ilirik«
ZAGREB, veljača 2009.

NASLOV IZVORNIKA

Der Weg des ökumenischen Gedankens. Eine Ökumenekunde, von Reinhard Frieling,
Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1992.

NAKLADNIK

Teološki fakultet »Matija Vlačić Ilirik«,
Radićeva 34, Zagreb

ZA NAKLADNIKA

dr. Lidija Matošević

PRIJEVOD

Marina Miladinov

TEOLOŠKA REDAKCIJA

Lidija Matošević

TEOLOŠKO-JEZIČNA LEKTURA

Ruben Knežević

PRIJELOM I GRAFIČKA PRIPREMA

Teofil Dereta

OPREMA KORICA

Mario Aničić i Jele Dominis, _ured

TISAK I UVEZ

Grafički zavod Hrvatske,
Radnička cesta 210, Zagreb

© Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1992.

© za hrvatski prijevod Teološki fakultet »Matija Vlačić Ilirik«,
Radićeva 34, Zagreb, 2009.

Sva prava pridržana. Ni jedan dio ove knjige ne smije se bez odobrenja nakladnika reproducirati ili prenositi u bilo kojem obliku, ni na koji način, elektronički ili mehanički, uključujući fotokopiranje, snimanje ili pohranjivanje u bazu podataka.

Izdavanje ove knjige pripomogli su novčanom potporom:

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske

Goethe-Institut Inter Nationes

/The translation of this work was supported by a grant from the Goethe-Institut that is funded by the Ministry of Foreign Affairs./

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu

Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 692222

SADRŽAJ

PREGOVOR HRVATSKOM IZDANJU (L. Matošević)	11
PREGOVOR NJEMAČKOM IZDANJU	13
UVOD	16
Ekumenska misao od 1. do 19. stoljeća	16
PRVI DIO	31
Ekumenski pokret u 19. i 20. stoljeću	31
I. Ekumena kao pokret i institucija	32
1. U kontekstu novovjekovne internacionalizacije	32
Sekularni svijet	32
Crkve u sekularnom svijetu	34
Konfesionalni savezi	36
2. Početak interkonfesionalizacije	38
Preteče pokreta	38
Počeci pokreta (1910.-1920.)	41
3. Razdoblje svjetskih crkvenih konferencija (1920.-1948.)	44
Pozivi na jedinstvo	45
Između optimizma i kriza	46
Misijske konferencije	49
Svjetske crkvene konferencije za praktično kršćanstvo	50
Svjetske crkvene konferencije za vjeru i ustroj Crkve	55
Na putu prema Svjetskom vijeću crkava	60
4. Svjetsko vijeće crkava (ÖRK, 1948.-1991.)	62
Identitet ÖRK-a	64
Način rada ÖRK-a	66
Težišta generalnih skupština: Amsterdam 1948., Evanston 1954., New Delhi 1961., Uppsala 1968., Nairobi 1975., Vancouver 1983., Canberra 1991.	68
5. Ekumenska mreža	86
Globalne crkvene zajednice	87
Regionalni crkveni savezi	87
Globalne ekumenske organizacije (biblijska društva, Evandeoska alijansa i dr.)	89

Transkonfesionalni pokreti	96
Nove konfesije?	101
6. Ekumena u Njemačkoj	101
II. Konfesije i ekumena	106
1. Rimokatolička crkva i ekumenski pokret	106
Rim kao ekumena: Prvi vatikanski koncil (1870.)	106
»Ekumenizam povratka«: od Leona XIII. do Pija XII.	107
Nagovještaji katoličkog ekumenizma (1930.-1960.)	110
Katolička načela ekumenizma (Drugi vatikanski koncil)	115
Praktično ostvarenje ekumenizma (1965.-1992.)	118
2. Pravoslavne crkve i ekumenski pokret	124
»Sestrinske crkve«	124
Enciklike o pitanju jedinstva (1902. i 1920.)	125
Lausanne 1927.	126
Moskva i Amsterdam 1948.	127
New Delhi 1961.	128
Svepravoslavne konferencije	129
Lima 1982.	129
Bilateralni dijalози	131
3. Anglikanske crkve i ekumenski pokret	133
Organska unija	134
Tolerancija i svetost	135
Bilateralni dijalози	135
4. Starokatolička crkva i ekumenski pokret	136
5. Luteranske crkve i ekumenski pokret	137
»Propovijedanje čistog evanđelja«	137
»Ekumeničnost luteranstva«	138
Svjetski luteranski savez i ekumena	140
6. Reformirane crkve i ekumenski pokret	141
7. Baptističke crkve i ekumenski pokret	143
8. Metodističke crkve i ekumenski pokret	144
9. Ostale evanđeoske slobodne crkve i ekumenski pokret	146
10. Unionističke crkve i ekumenski pokret	148
11. Neovisne crkve i ekumenski pokret	151

DRUGI DIO	153
Ekumenski pokret i ekumenska teologija	153
I. Liturgijski pokret i ekumenska duhovnost	154
1. Prvi počeci u 19. stoljeću (Evandeoska alijansa; APUC; omladinski, studentski i misijski pokret)	154
2. Molitve za jedinstvo (Pokret za vjeru i ustroj Crkve; rimokatolička Molitvena osmina; noviji razvoj)	156
3. Prepreke ekumenskoj duhovnosti (pobožnost i nauk; na primjer: štovanje svetaca i molitve svecima)	160
4. Razvoj od Drugoga vatikanskog koncila (svećenički ekumenizam; konfesionalno mješoviti brakovi)	162
II. Biblijski pokret i tumačenje Biblije	166
1. Preduvjeti	166
2. Širenje Biblije	167
3. »Potpuna pouzdanost i vrhovni autoritet«: doprinos Evandeoske alijanse	169
4. »U skladu sa Svetim pismom«: razvoji unutar Svjetskoga vijeća crkava	170
5. »Sveto pismo, predaja i crkveno učiteljstvo«: doprinos Rimokatoličke crkve	174
6. »Novo čitanje«: kontekstualna tumačenja Biblije (teologije oslobođenja, materijalizam, feminizam, psihoanaliza).....	178
III. Doktrinarni pokret i doktrinarni konsenzus	183
A. Zajednički vjerovati i ispovijedati	183
1. »Unaprijed dano jedinstvo u Kristu« (Lausanne 1927., Edinburgh 1937.)	184
2. Krist i njegova Crkva (Lund 1952.)	185
3. »Hijerarhija istina« (Drugi vatikanski koncil)	187
4. Zajednička izjava o nadi	187
5. »Zajednički ispovijedati jednu vjeru«	188
6. Daljnji dijalozi	189
B. Euharistijsko zajedništvo	190
1. Zatvorena i otvorena pričest	191
2. Nauk o euharistiji (od Lausanne 1927. do Lime 1982.)	192
3. Bilateralni dijalozi (Leuenberška konkordija; katoličko-pravoslavni dijalog; katoličko-anglikanski dijalog; katoličko-luteranski dijalog)	196
4. Dogovori o euharistijskom zajedništvu u EKD-u	201

C. Služba u Crkvi	202
1. Multilateralni dijalog ÖRK-a (od Lausanne 1927. do Lime 1982.)	202
2. Bilateralni dijalozi	207
3. Papinska služba	211
4. Ordinacija žena	212
D. Konceptije o jedinstvu	214
1. Ponovno ujedinjenje: organska unija ili federacija? (Lausanne 1927.)	215
2. <i>Confederation, Intercommunion, Corporate Unity (Edinburgh 1937.)</i>	215
3. »Svi na jednome mjestu« (New Delhi 1961.)	216
4. »Koncilijarno zajedništvo« (Uppsala 1968.)	217
5. »Pomirena različitost« (Svjetski luteranski savez u Dar-es-Salamu 1977.)	218
6. Zajedništvo s papom	219
7. »Jedinstvo Crkve kao <i>koinonia</i> « (Canberra 1991.)	219
8. »Ekumena konsenzusa« i »ekumena u suprotnostima«	220
IV. Misijski pokret i misijske teologije	222
1. Od zapadne misije do svjetske misije (od Edinburgha 1910. do San Antonija 1989.)	222
2. Evangelizacija i humanizacija	225
Metoda »povijesti spasenja«	225
Metoda »povijesti obećanja«	227
»Evangelikalno«-»ekumenistički« spor	230
3. Misija i dijalog	231
Katolički razvoj	232
Evangelički razvoj	234
Dijaloški program ÖRK-a	235
V. Socijalni pokreti i socijalna etika	239
1. Crkve i socijalno pitanje	239
2. Rasprave o etici Kraljevstva Božjeg (Edinburgh 1910.; Stockholm 1925. i Jeruzalem 1928.)	241
3. Katolički staleški društveni poredak (enciklike iz 1891. i 1931.)	243
4. Srednji aksiomi (Oxford 1937.)	244
5. Odgovorno društvo (Amsterdam 1948.; Evanstone 1954.)	246
6. Pravedno, participacijsko i održivo društvo	249
»Crkva i društvo«: teologija revolucije (Ženeva 1966.)	250
»Crkva i društvo«: budućnost čovječanstva u znanstveno-tehnološkom svijetu	251

»Svjetska misija i evangelizacija«: spasenje, društvena pravednost i svjetska zajednica	252
»Vjera i ustroj Crkve«: jedinstvo Crkve i jedinstvo čovječanstva	252
7. Katolički socijalni nauk: civilizacija ljubavi	253
8. SODEPAX: zajednički odbor ÖRK-a i Rima za društvo, razvoj i mir	256
9. Koncilijarni proces za pravednost, mir i očuvanje stvorenja	257
VI. Mirovni pokret i etika mira	260
1. Mirovne službe i »pravedni rat«	260
2. »Rat je nespojiv s Kristovim nazorom« (Stockholm 1925.)	262
3. Problemi međunarodnog poretka (Oxford 1937.)	264
4. »Rata po Božjoj volji ne smije biti« (Amsterdam 1948.)	265
5. Između nuklearnog pacifizma i revolucionarnog nasilja (Ženeva 1966.)	266
6. »Zločini protiv čovječanstva« (Vancouver 1983.)	269
7. Koncilijarni proces za pravednost, mir i očuvanje stvorenja (Dresden, Stuttgart, Basel, Seoul 1988.-90.)	270
8. Paralelni razvoj u rimokatoličanstvu	271
VII. Društveno-kulturni pokreti i kontekstualne teologije	275
1. Povijesni razvoj	275
Pravoslavni razvoj	275
Katolički razvoj	276
Evangelički razvoj	278
2. »Kontekstualne« teologije	279
Latinoameričke teologije (teologije oslobođenja; teologija pučke religioznosti)	279
Azijske teologije (Indija; Japan; Kina; Koreja; Filipini)	283
Afričke teologije (»muntu« i kršćanska vjera; »zajedničko sudjelovanje«; konfesionalni naglasci; društveno-politička teologija)	284
Ekumenski savez teologa Trećega svijeta (EATWOT)	286
3. Partikularnost i univerzalnost: što drži kršćanstvo na okupu?	288
Rezultati i izgledi	292
LITERATURA	298

PREDGOVOR HRVATSKOM IZDANJU

Krajem 2008. u ediciji Teološkoga fakulteta »Matija Vlačić Ilirik« ugledao je svjetlo dana i treći svezak Ekumenske povijesti Crkve. Time je hrvatskoj javnosti postao u cjelini pristupačan pregled crkvene povijesti prepoznatljiv po jedinstvenome metodološkom pristupu. Riječ je o priručniku koji je nastao kao rezultat suradnje grupe autora iz različitih kršćanskih konfesija.

Dakako da je način pisanja povijesti Crkve pri kojemu prikaz određenih dijelova crkvene prošlosti nadzire partner iz druge konfesije te pritom daje kritičke zamjedbe tekstu svojih kolega ujedno, u određenom smislu, i ekumenski pothvat. Utoliko i objavljivanje studije Reinharda Frielinga, Put ekumenske misli, predstavlja logično nadovezivanje na projekt izdavanja trosveščane ekumenske povijesti Crkve. Ne zaobilazeći povijesni prikaz razilaženja unutar kršćanstva, kao ni prikaz ekumenskih nastojanja unutar kršćanske Crkve koji su bili prisutni od ranih stoljeća njezina postojanja, studija R. Frielinga poglavito se usredotočuje na proučavanje ekumenskih nastojanja od kraja devetnaestog stoljeća do osamdesetih godina dvadesetog stoljeća. Ova studija pritom nudi daleko više od prikaza razvoja ekumenizma na razini međukonfesionalnih doktrinarnih diskusija i doktrinarnih dokumenata, nastojeći ekumenska nastojanja promatrati kroz široku prizmu stremljenja unutar kršćanstva: socijalnih, mirovnih te misijskih pokreta, omladinskih pokreta, pokreta duhovne obnove, biblijskih i liturgijskih pokreta ...

Frielingova studija, nadalje, na izuzetno trezven način razmatra ekumenska nastojanja u kršćanstvu – pri čemu su, koliko je to moguće unutar jednoga takvog djela, obuhvaćene sve kršćanske konfesije i denominacije – u kontekstu širih društvenih, političkih, ekumenskih te kulturnih događanja devetnaestoga i dvadesetog stoljeća.

Osim s rezultatima ekumenskih nastojanja ovaj Frielingov rad čitatelja upoznaje i s problemima i konkretnim ograničenjima pred kojima stoji ekumenski pokret, a koji predstavljaju – poput npr. do danas neprevladanoga pitanja različitih koncepcija o jedinstvu koje su prisutne u kršćanskim konfesijama – značajan problem u međukršćanskom dijalogu.

Vjerujemo da će ova interdisciplinarna studija – koja predočava mnogostrukost ekumenskog nastojanja diljem svjetskog kršćanstva te pokazuje interes za interakciju svijeta i Crkve kao bitnog čimbenika na ekumenskom putu – biti značajan doprinos i ekumenizmu u Hrvatskoj.

Stoga je s radošću predajemo hrvatskoj javnosti uvjereni da će biti od koristi ne samo kao udžbenik na teološkim fakultetima, već da će pobuditi interes za ekumenizam kako kod intelektualaca, tako i u širem krugu vjernika.

Lidija Matošević

U Zagrebu, povodom Svjetske molitvene osmine za jedinstvo kršćana,
siječnja 2009.

PREDGOVOR NJEMAČKOM IZDANJU

Što je ekumenizam?

U osnovi se tog termina nalazi grčka riječ »oikein« = stanovati. Njezin particip pasiva, »oikumene«, upotrebljavao se već u 5. stoljeću prije Krista za »naseljeni« svijet; prema tome, isprva je imao svjetovno značenje. U novozavjetnom razdoblju dijelom je označavao samo Rimsko Carstvo (Lk 2: »Da se provede popis svega svijeta« – ekumene). U službenoj crkvenoj govornoj uporabi ta je riječ dospjela u vezu sa sinodama (koncilima), pri čemu je prvi koncil u Niceji 325. pod time podrazumijevao Crkvu čitavoga Rimskog Carstva, a njegovi »ekumenski« zaključci pretendirali su na sveopću crkvenu valjanost. Kada se raspalo Bizantsko Carstvo, termin je izgubio svoje političko značenje i zadržao samo crkveni smisao. »Ekumena« je sada bila sveopća Crkva. U 6. stoljeću carigradski je patrijarhat uzeo naziv »ekumenski« kao oznaku za primat časti uz onaj rimskoga pape. Starocrkvena vjeroispovijedanja nazivala su se i »ekumenskim simbolima«.

U 19. stoljeću prvi put susrećemo riječ »ekumensko« u krugovima Evangeoske alijanse i CVJM-a, kao oznaku za usmjerenje koje želi prevladati tradicionalne granice nacija, konfesija, klasa i slično. Na poticaj Nathana Söderbloma (nadbiskupa Uppsale) uvriježio se u 20. stoljeću naziv »ekumenski pokret« za nastojanja crkava oko ujedinjenja.

Imenicu »ekumenizam« uveo je Yves Congar 1937. godine. Njegova knjiga *Chrétiens désunis* (Razjedinjeni kršćani) imala je podnaslov »Principes d'un 'œcuménisme' catholique«. Na Drugom vatikanskom koncilu taj se pojam potvrdio unatoč otporu njemačkih sudionika koji su u uvođenju bilo kojeg »-izma« vidjeli omalovažavanje i trend prema statičnosti umjesto dinamičnog razvoja. Dekret o ekumenizmu definirao je pod br. 4: »Pod 'ekumenskim pokretom' shvaćaju se djelatnosti i pothvati koji se u skladu s različitim potrebama Crkve i okolnostima vremena pokreću i usmjeruju prema promicanju jedinstva kršćanâ.«¹

U toj katoličkoj definiciji ekumensko je ponešto usko usmjereno na unutarnje crkveno jedinstvo. Svjetsko ili Ekumensko vijeće crkava (ÖRK) ipak je uvijek isticalo da kršćansko jedinstvo nema samo po sebi crkvenu svrhu, nego služi svjedočanstvu i služenju svijetu. Ono je 1951. godine pojasnilo da se izraz ekumensko »ispravno upotrebljava onda kada se odnosi na cjelokupni rad sveopće Crkve u naviještanju evanđelja čitavome svijetu« (izjava iz Toronta).

¹ Cjeloviti navodi iz dokumenata Drugoga vatikanskog koncila ovdje i dalje preuzeti iz: *Drugi vatikanski koncil, Dokumenti, VII izdanje, Popravljeno i dopunjeno, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2008. Nap. ur.*

U ovom uvodu u ekumenologiju željeli smo prikazati put ekumenske misli u 19. i 20. stoljeću. Povukli smo najvažnije povijesne smjernice i omogućili pristup ulomcima iz važnijih tekstova. Budući da ni stručnjaci još uvijek nemaju potpuni pregled nad obiljem ekumenskih događaja i tekstova, morali smo od početka odustati od pretenzije na potpunost. Za sadržajne i formalne kriterije izbora bila su mjerodavna sljedeća promišljanja:

1. U vidokrugu smo imali čitavo svjetsko kršćanstvo i zato procesi na globalnoj razini imaju prednost u više pogleda u odnosu na veoma značajnu ekumenu u Njemačkoj. Izbor tekstova stavlja u prvi plan rezultate velikih svjetskih crkvenih konferencija i doktrinarnih proglašenja Rimokatoličke crkve; ipak se ukazuje i na crkveni i teološki pluralizam koji nadilazi te »službene« tekstove.

2. Ekumensku misao svakako treba shvatiti kao djelovanje Duha Svetoga; duhovni korijeni i teološki impulsi ne mogu se previdjeti. Ali istodobno se ta misao razvila i u kontekstu opće političke, društvene i kulturne povijesti. Stoga u njezinu prikazu važnu ulogu igra i interakcija svijeta i Crkve, svjetovnih pokreta i ekumenskog pokreta.

Prvi dio sadrži pregled povijesti ekumenskog pokreta. Preteče Svjetskoga vijeća crkava i njegova povijest isprva stoje u prvom planu, a nakon toga prikazuje se daljnja »ekumenska mreža« i doprinos pojedinih konfesija. Ekumenska misao živi u dijalektici »pokreta« i »institucije«.

Drugi dio opisuje u sedam poglavlja teološki razvoj ekumenske misli. Pritom će upasti u oči da su mnoge stvari o kojima se danas gorljivo raspravlja već temeljno promišljene u neko ranije doba. Struktura tih dvaju dijelova treba olakšati sagledavanje povijesnih i sustavnih procesa u kontekstu. Činjenica da je tu i tamo došlo do ponavljanja ili da će se čitatelj morati zadovoljiti unakrsnim referencijama, nije se mogla izbjeći.

3. Što se tiče ekumenskih studijskih dokumenata, javlja se problem povijesne klasifikacije: čak ni tekstovi koje su izradila službeno postavljena povjerenstva ne jamče da su reprezentativni za dotične crkve. »Recepciju« ekumenskih dokumenata često su ometali razni čimbenici. Konsenzus ekumeničara često je nailazio na odlučan otpor drugih. Oni koji su sudjelovali u dijalogu uglavnom su u iscrpljujućim debatama i objašnjavanjima prošli kroz proces učenja koji nedostaje njihovim konfesionalnim sudrugovima bez ekumenskih iskustava. Stoga mnogi ekumeničari žive u nekom svijetu za sebe i teže uzdizanju svojih iskustava i svoje ekumenske teologije u normu koju bi crkvena vodstva naposljetku trebala i službeno potvrditi. Na njihovoj strani i članovi crkvene zajednice, kojima se međukonfesionalni sporovi već odavno čine neshvatljivim teološkim natezanjima. S druge strane, u svim crkvama – i to često upravo u njihovoj aktivnoj jezgri – živi dobar dio kršćana koji se boje ekumenskih dodira i smatraju

da ekumena ugrožava njihov crkveni identitet. Stoga, uza sav »napredak« u ekumeni, nije na vidiku nikakvo kršćanstvo bez konfesija, barem ne u dogledno vrijeme – što jedni doživljavaju kao krizu i slijepu ulicu, dok su drugi ravnodušni prema konfesionalnom problemu u institucijama tako dugo dok su kršćani i njihove crkve spremni i sposobni u što je moguće većem zajedništvu svjedočiti i služiti svijetu. Ni te dvije tendencije nisu novost, nego su stare koliko i ekumenski pokret.

Dobro je, pa čak i neophodno imati ekumenske vizije i razvijati utopije, inače se u ekumenskom pokretu ništa neće pokretati. Ali je također dobro i neophodno trezveno sagledavati realnosti u rascijepljenom kršćanstvu koje se polako ujedinjava i zatim, s obzirom na svjetovne izazove i probleme čovječanstva, poduzimati angažirane i konkretne korake za poboljšanje ekumenskog zajedništva.

Reinhard Frieling

UVOD

Ekumenska misao od 1. do 19. stoljeća

Crkva ima svoje korijene u izraelskom narodu, starozavjetnom Božjem narodu. Njezina su osnova Isusov dolazak i njegov navještaj o Božjem kraljevstvu. Apostoli su shvaćali Crkvu kao novi Božji narod, »zasnovan« Božjom objavom u Isusu Kristu i »utemeljen« u djelovanju Duha Svetoga pri naviještanju evanđelja Isusa Krista i slavljenju sakramenata krštenja i euharistije.

S tim povijesnim podrijetlom istodobno su normativno postavljeni »konstitutivni« elementi Crkve: Božja riječ i sakramenti. Sve drugo što pripada Crkvi jest »konzekutivno« i pridruženo je konstitutivnom kako bi mu služilo: ustroj Crkve te forme i formulacije njezina svjedočanstva u svijetu.

Svijest Pracrkve o jedinstvu

Govori li se na taj način o normativnosti podrijetla i razlikuje li se između konstitutivnih i konzekutivnih elemenata Crkve – to već upućuje na konfesionalni problem. Jer dok protestanti spoznaju tu razliku u izvornome novozavjetnom svjedočanstvu, katolici i pravoslavci ubrajaju i strukturalna pitanja, osobito hijerarhijsku podjelu službi, u »konstitutivne« elemente Crkve, koje je neopozivo uspostavio Bog, odnosno Isus Krist. Oni za to u Novom zavjetu vide barem naznake, koje su se dalje razvijale pod vodstvom Duha Svetoga, dok protestanti govore o »ranom katoličanstvu«, koje je donijelo nešto novo. Tu se susrećemo s metodološkim problemom koji do danas određuje ekumenski pokret: različite egzegeze Novoga zavjeta obilježavaju konfesionalnu sliku povijesti i crkava, kao i obrnuto: današnji konfesionalni identitet određuje tumačenje Svetoga pisma.

Jedinstvo Crkve opisuje se u Novom zavjetu kao »*zajedništvo*«: »*koinonia*«, dok se imenica »jedinstvo« ondje uopće ne pojavljuje. To je »*zajedništvo Duha Svetoga*«, koje se pokazuje u ispovijedanju Isusa kao Krista. A s vjerovanjem u Isusa Krista neposredno je povezan i poziv na međusobnu slogu i ljubav.

Svijest o jedinstvu izražena je u različitim *formulacijama vjeroispovijedanja*, od kratke formule »Isus je *Kyrios*« (= Gospodin; Rim 10,9; 1 Kor 12,3) do dužih krsnih vjerovanja, na primjer u predoblicima našega takozvanog Apostolskog vjerovanja. Kršćansko zajedništvo unutar mjesnih zajednica vjernika iskazivalo se i u zajedničkom *bogoslužju*, uključujući sakramente *krštenja* i *euharistije*. Međusobno zajedništvo mjesnih vjerničkih zajednica izražavalo se pak u *uzajamnom priznavanju vjeroispovijedanja, krštenja i euharistije*. Zbirka *novozavjetnih spisa*,

kao »kanon«, postala je u 2. stoljeću određenom pravnom normom za zajedništvo kršćana. U tim je spisima zabilježeno apostolsko pravsvedočanstvo i Crkva vjeruje da je ondje neopozivo sadržano evanđelje, Božja riječ. Kao i svaka ljudska zajednica, i Pracrkva je od početka imala predstavnike koji su joj služili na osobit način: službenike, koji su bili nadležni za naviještanje Božje riječi, podjeljivanje sakramenata, vodstvo zajednice i đakonat. Do danas se konfesije spore oko toga može li se iz mnogostrukosti struktura tih službi izvesti neka »bitna« razlika između *službenika* i drugih pripadnika Božjeg naroda (= »laika«).

Za sveopće jedinstvo Pracrkve važno je da je prvi veliki sukob bio riješen na takozvanom koncilu: »crkva, apostoli i starješine« (Dj 15,6), koji su kao »stupovi« uživali velik ugled (Gal 2,9), sastali su se u Jeruzalemu, u apostolskom izvorištu Crkve, i donijeli zaključke »u Duhu Svetom« (Dj 15,28: »Zaključismo Duh Sveti i mi«). Takvo koncilijsko zajedništvo postalo je važnom strukturom u kršćanstvu, budući da su se otada zajednička pitanja rješavala na raznim geografskim razinama putem »sinoda« (grčki) ili »koncila« (latinski), pri čemu su se tijekom stoljeća razvile znatne razlike s obzirom na njihov oblik i autoritet.

Raskoli u Staroj Crkvi

Napetosti i raskoli postojali su u kršćanstvu od samoga početka. Pritom razlikujemo između »shizme« i »hereze«. *Shizma* je raskol unutar Crkve zbog razlika u pogledu crkvene stege i crkvenoga reda. *Hereza* (krivovjerje) jest zabluda u pitanjima vjere, koja dovodi do isključenja iz crkvene zajednice. (Pojam »hereza« izvorno je bio vrijednosno neutralan i dolazi od grčke riječi »hairesis« = izbor. Njemačka riječ »Ketzer« vjerojatno je potekla iz naziva za heretičke »katare« u 13. stoljeću.)

Nakon odvajanja krivovjeraca koji se spominju u Novom zavjetu, osobito gnostika, dolazilo je od 2. stoljeća nadalje, između zapadnog i istočnog kršćanstva, do takvih neslaganja u pogledu određivanja *datuma Uskrsa* da je crkveno zajedništvo privremeno ukinuto. Raskid između Rima (Viktor I.) i maloazijskih crkava uspio se ipak izgladiti zahvaljujući višestrukim pokušajima posredovanja.

Daljnji je raskol kršćanstvo doživjelo kada su u 2. stoljeću *montanisti*, u 3. stoljeću *novacijanci*, a u 4. i 5. stoljeću *melitijanci* i *donatisti* izgradili zasebne crkve. Te pokrete karakterizirao je prije svega etički rigorizam, jer oni su osuđivali mlaku pokorničku stegu u Crkvi. Željeli su Crkvu »čistih«, ispovjedatelja i mučenika, što u velikoj kršćanskoj Crkvi, koja je postupno jačala, više nije bilo zajamčeno. Te skupine shizmatika nestale su tijekom povijesti.

Od velikoga su značaja bili i sporovi oko kristoloških i trinitarnih pitanja u 4. i 5. stoljeću. *Arije* je naučavao podređenost Sina Božjega, Isusa Krista, Bogu Ocu i govorio je samo o sličnosti između Oca i Sina. Ekumenski koncil u Niceji 325.

formulirao je, međutim, u svome vjerovanju da je Sin »Bog od Boga, svjetlo od svjetla ... iste biti s Ocem«. Arijevci su osuđeni kao heretici, ali su se održali sve do kraja 5. stoljeća te su, između ostaloga, odigrali ulogu u germanskoj misiji.

Crkveni raskol koji do danas ima odjeka donijeli su *nestorijanci* i *monofiziti* u 5. stoljeću, kada je koncil u Kalcedonu 451., suprot njima, dogmatizirao nauk o »dvjema Kristovim naravima« (božanskoj i ljudskoj), koje se nepomiješano i nepodijeljeno spajaju u hipostazu. Nestorijanci i monofiziti održali su se do danas kao »predkalcedonske« ili »staroistočne« pravoslavne crkve (na primjer Kopti). Oni pripadaju Svjetskom vijeću crkava, a 1990. godine došlo je nakon petnaest stoljeća do zajedničkih kristoloških iskaza bizantsko-pravoslavnih i predkalcedonskih crkava, koji bi trebali dovesti do potpunoga uzajamnog priznavanja.

Konstantinovski obrat: Crkva i država

Svijest o jedinstvu kršćanstva dobila je od 4. stoljeća sasvim novu dimenziju, kada je kršćanstvo postalo državnom religijom Rimskoga Carstva. Postojale su, doduše, kršćanske crkve i izvan Carstva, na primjer u Perziji, Gruziji, Armeniji i Etiopiji, ali ekumenski koncili državne crkve prisvajali su univerzalnu valjanost u definiranju vjere. Rimsko-bizantska državna crkva stekla je vrhunsku važnost kada je car Konstantin upregnuo Crkvu u svoju carsku politiku. Budući da je trebao jednodušnu Crkvu, sazvao je Prvi ekumenski koncil 325. godine u Niceji. Zatim je oko 326. objavio prvi kršćanski zakon protiv heretika, koji čitav niz kršćanskih skupina proglašava sektama, uslijed čega im se oduzimaju mjesta okupljanja i predaju u ruke »katoličkoj« Crkvi. Crkveno jedinstvo na taj je način nametnuto državnim sredstvima – trajni i tragični element ekumenske misli u idućim stoljećima!

Na univerzalnom putu Crkve došlo je do značajnoga razlikovanja između njezine »unutarnjosti« i »izvanjskosti«. Za ono »izvanjsko« trebao je biti nadležan car: za strukturu, organizaciju, red i zaštitu Crkve. Ono »unutarnje«, dakle nauk, bogoštovlje i slično, Crkva je trebala regulirati sama putem svojih predstavnika.

Kada je 380. godine car Teodozije proglasio kršćanstvo »državnom religijom«, pitanje jedinstva Crkve bilo je pravno utvrđeno za iduća stoljeća, jer heretici, prema carskom zakonu, nisu imali pravo na postojanje.

1. *Car Teodozije, 380.*: »Svi narodi nad kojima blago i umjereno vladamo trebaju, jer to je naša volja, ustrajati u religiji koju je božanski apostol Petar predao Rimljanima [tu slijedi vjeroispovijedanje u Trojedinoga Boga]. Samo oni koji slijede taj zakon mogu se nazivati katoličkim kršćanima, jer

tako mi nalažemo; ostali, koje smatramo ludima i be-zumnima, neka na sebi nose kletvu heretičkoga nauka. Također se njihova mjesta okupljanja ne smiju nazivati crkvama. Naposljetku neka ih snađe božanska kazna, ali i naša kaznena pravda, koja je na nas prenesena božanskim sudom.« (Iz: Codex Theodosianus XVI., 1, 2.)

Jedinstvo države i Crkve dobilo je svoj izraz na *ekumenskim koncilima*. Bili su to državni koncili koje su sazivali isprva rimski, a kasnije istočnorimski carevi; oni su bili najviša instanca kršćanskog pravovjerja (»ortodoksije« i »katoličanstva«). Osobito prva četiri ekumenska koncila (Niceja 325., Carigrad 381., Efez 431. i Kalcedon 451.) imaju do danas obvezujući karakter u većini crkava, bilo zbog autoriteta tih koncila kao takvih (kako smatraju Pravoslavna i Rimokatolička crkva), bilo zbog njihove formulacije vjere u Boga, Krista i Duha Svetoga, kao u Trojedinoga Boga, u skladu sa Svetim pismom.

U vrijeme prvih četiriju ekumenskih koncila izgrađena je i *patrijarhatska struktura* kao načelo uobličavanja kršćanskog jedinstva; ona se pak oslanjala na sustav metropolija i biskupski crkveni ustroj. Kanon 28 kalcedonskog koncila podijelio je državnu crkvu na pet patrijarhata: Rim i Carigrad s određenom prednošću u odnosu na Aleksandriju, Antiohiju i Jeruzalem. Pritom je značaj tih gradova u Carstvu očito bio golem. Rim je za pape Leona I. ipak počeo pretendirati na dogmatsko prvenstvo, budući da je Petar navodno bio rimski biskup te su pape nasljednici tog vođe u apostolskom kolegiju. Istočni patrijarhata, međutim, nikada nisu priznali tu rimsku ideju te su u Rimokatoličkoj crkvi uvijek vidjeli samo latinski ili zapadni patrijarhat.

S obzirom na Pracrkvu i progone kršćana u prvim trima stoljećima nastalo je, dakle, nešto novo u državnoj crkvi: iz Božjega naroda nastao je kršćanski narod Carstva. Crkva je sudjelovala u vlasti, što je postalo očito u liturgijskom odijevanju njezinih dužnosnika.

Istočno-zapadni raskol i pokušaji ujedinjenja

Kako su se od 5. stoljeća istočni i zapadni Rim sve više razdvajali, tako su se otuđivali i zapadni i istočni kršćani. Uzajamno priznanje pet patrijarhata kao sestrinskih crkava, koje je preživjelo mnoge napetosti i suparničke situacije, posljednji se put izrazilo kao sveopća zajednica na Sedmom ekumenskom koncilu u Niceji, 787. godine. U 9. stoljeću napetosti su se zaoštrile u više pogleda, između ostaloga zbog nadležnosti u bugarskoj i slavenskoj misiji, kao i dogmatski, zbog zapadnoga dodatka izraza »filioque« u vjeroispovijedanje (Duh Sveti proizlazi od Oca »i od Sina«), te liturgijski, zbog primjene kvasnoga ili beskvasnoga kruha.

Proglašenja izopćenja 1054. godine

Godine 1054. uzajamna proglašenja izopćenja konačno su zapečatila lom. U pravnom smislu to se izopćenje danas smatra dvojbenim, budući da je rimski kardinal Humbert u buli izopćenja koju je svečano položio na oltar sv. Sofije naveo samo patrijarha i njegove pomoćnike, a patrijarhovo protuizopćenje pogodilo je samo autore bule izopćenja. Prema tome, pravoslavne crkve kao takve i Rimokatolička crkva kao takva, sa svim njihovim članovima, nisu uopće bile navedene. Ali stvarna posljedica bila je kraj crkvenog zajedništva između istočnih patrijarhata i rimskog patrijarhata. U istočnom pravoslavlju opstao je u načelu model patrijarhata s autonomnim sestrinskim crkvama kao ekumenska svijest o jedinstvu, dok su u Rimu pretenzije na prvenstvo toliko ojačale da se Rimokatolička crkva počela smatrati jedinom i sveopćom Kristovom Crkvom, od koje su se istočne crkve navodno odcijepile.

Stapanje političkih i crkvenih interesa dovelo je u razdoblju koje je uslijedilo do toga da su bizantski carevi morali ozbiljno prihvatiti političku realnost papinstva i čak su zatražili papinsku pomoć za obranu od islamskih prijetnji. Činjenica da je potreban zajednički neprijatelj kako bi se razdvojena kršćanska braća privela zajedničkom djelovanju otada je postala bitnim sastavnim dijelom ekumenskih težnji za ujedinjenjem.

Pad Carigrada 1204. godine

Križarski ratovi mogli su biti ekumenski poticaj za nove kontakte, ali su završili katastrofom, između ostaloga i u odnosima između pravoslavlja i katoličanstva. Godine 1204. zapadni su križari u Četvrtom križarskom ratu osvojili Carigrad uz strahovito ubijanje, pljačkanje i silovanja. Kada je ondje uspostavljeno Latinsko Carstvo, papa je postavio i latinskog patrijarha s ciljem da preoblikuje grčku crkvu prema rimokatoličkim mjerilima. Bizantski patrijarh bio je prisiljen otići u progonstvo.

Ta latinizacija Carigrada, koja je potrajala do 1261., izazvala je u pravoslavlju šok koji je do danas ostao duboko usađen i koji guši u zametku svaku pravoslavnu težnju za ujedinjenjem s Rimom. Rimokatolički ekumeničari danas ističu žaljenje zbog takvoga razvoja situacije.

Unija u Lyonu (1274.)

Pokušaje zbližavanja ekumenskog patrijarhata i Rima poduzimao je više bizantski car nego predstavnici Crkve i teologije. Zbog političkih prijetnji islama,

car Mihajlo Paleolog dobio je pristanak patrijarha za pregovore o uniji. Oni su završili tako što je car (odnosno njegov opunomoćenik) na koncilu u Lyonu 1274. pristao uz vjeroispovijest koju mu je predočio papa. Ta vjeroispovijest praktički je značila priznanje gotovo svih rimokatoličkih zahtjeva i nije naišla ni na kakav odjek u pravoslavnim crkvama. Kada se Rim još politički postavio na stranu hegemonističkih planova Karla Anžuvinskog, glavnog neprijatelja bizantske neovisnosti, unija zaključena u Lyonu konačno je propala. Vjeroispovijest koja je nazvana po Mihajlu Paleologu ipak je važna za tadašnje shvaćanje ekumene i za rimokatoličko shvaćanje jedinstva, a postala je i uzorom za kasnija unionistička nastojanja na koncilu u Firenci (usp. Neuner-Ross, 929). Priznanje posebnog prvenstva istočnih patrijarhatskih crkava trebalo je umiriti pravoslavce, ali oni se nisu nikada složili s time da njihova prava određuje neka rimokatolička majčinska crkva. Tako su unija u Lyonu i credo istočnoga cara bili rezultat političke popustljivosti i rimokatoličkog shvaćanja ujedinjenja, a ne »ekumenska« unija.

Unija u Firenci (1439.)

U 15. stoljeću preduvjeti i rezultati unionističkih nastojanja na koncilu u Firenci 1439. nisu bili bitno drugačiji od onih u Lyonu 1274. Bizantu je trebala politička pomoć protiv prijetnje islamskih progona. Ovaj put, međutim, ključna figura nije bio car sam, nego je uz njega stajao dojmljiv broj od 200 pravoslavnih sudionika na koncilu koji su se ondje sastali s više od 300 rimokatoličkih biskupa. Rezultat je utvrđen u dogmatskoj odluci koja je izrazila uzajamno razumijevanje različitih liturgijskih tradicija, kao i pravoslavnu toleranciju zapadne »filioque« formule i prije svega papinskog primata. Odmah su, međutim, prosvjedovali biskup Efeza i metropolit Moskve, a u pravoslavnim je istočnim crkvama unija naišla na golem otpor te nikada nije prihvaćena. Sudionicima na koncilu predbačeno je da su se dali nagovoriti na izdaju pravoslavlja uslijed papinskoga pritiska i podmićivanja. U katoličkoj se teologiji koncil u Firenci ocjenjuje, međutim, kao pravi ekumenski koncil te se sve do danas na nj gleda kao na primjerno »crkveno ujedinjenje bez stapanja i apsorpcije« (usp. Zajedničko rimokatoličko/evangeličko-luteransko povjerenstvo: *Einheit vor uns*, Paderborn/Frankfurt 1985., 22: Katolička crkva »ne identificira se više kroz svoju latinštinu«). Ta katoličko-ekumenska interpretacija zanemaruje, međutim, iskaze o papinskom primatu, ne samo u zaključcima iz Firence, nego osobito u dogmi Prvoga vatikanskog koncila 1870., koja naučava da je sveopća papinska služba konstitutivna za jedinstvo Crkve. U Firenci je rečeno:

- 2.** »Određujemo da sveta Apostolska Stolica i rimski biskup imaju prvenstvo nad čitavim svijetom; nadalje, da je rimski biskup nasljednik sv. Petra, apostolskoga

vođe, i pravi Kristov namjesnik, poglavar sveopće Crkve te otac i učitelj svih kršćana; da mu je u sv. Petru od Gospodina našega Isusa Krista dana potpuna vlast da bude pastir čitave Crkve, njome vlada i upravlja, kao što to sadrže izvješća o pregovorima s općih crkvenih skupova i svete pravne norme.« (Neuner-Ross, 434)

Crkve u uniji s Rimom

Za pravoslavne istočne crkve nastojanja oko ujedinjenja s Rimom više nisu, nakon koncila u Firenci, dolazila u obzir. Drugačije se, međutim, oblikovala rimokatolička ekumenska politika. Na osnovi firentinske doktrinarne odluke Rim je pokušao potaknuti unionističke pokrete unutar istočnih crkava. Od 1622. rimska Kongregacija za širenje vjere bila je nadležna i za istočna crkvena područja te je ondje postavila, kao i na misijskim područjima, svećenike i redovnike u svrhu katolizacije. Ako je područje bilo dovoljno veliko, uspostavljena je i zasebna hijerarhija, koja se shvaćala kao pravovaljana istočna crkva i koja je, unatoč vlastitom istočnom obredu, priznavala rimokatoličke dogme i papinski primat. Na taj je način došlo između 16. i 18. stoljeća na tlu pravoslavnih patrijarhata do nastanka paralelnih i suparničkih patrijarhata. Pravoslavcima je to do danas nepodnošljivo, dok je Rim tada slavio unije kao »ponovno sjedinjenje s rimskom majkom Crkvom« te se još i danas poziva na slobodu vjeroispovijesti i savjesti. Zanemarujući prosvjede svih drugih crkava, Katolička crkva često se postavlja kao ekumenski model za crkveno jedinstvo.

Jedinstvo postignuto uklanjanjem heretika

Imperijalno shvaćanje Crkve, koje je od konstantinovskog obrata određivalo »državnu crkvu«, intenziviralo je ideju o jedinstvu do te mjere da za kršćansku egzistenciju izvan te crkve više nije bilo mjesta. Netolerancija koja je započela za cara Teodozija 380. godine dosegla je vrhunac u razvijenom srednjem vijeku, kada je papa Grgur 1231. uspostavio Svetu inkviziciju za progon heretika, a car Friedrich II. proglasio je 1232. svoj ozloglašeni zakon o hereticima, koji ih je stavljao na istu razinu s političkim pobunjenicima, nalažući njihov progon i uništenje. Jedinstvo Crkve trebalo je dakle očuvati uz pomoć procesa protiv heretika, koje je provodila crkvena inkvizicija. Istodobno je državna instanca brinula za jedinstvo Crkve i države, kao i za pogubljenja. Kakva ekumena!

Povod za progone heretika bila je pojava katarata i valdenza u 12. stoljeću. Zatim su u progonima stradale i mnoge takozvane vještice, a 1415. i Jan Hus, koji je na koncilu u Konstanzu osuđen i spaljen na lomači.

3. Car Friedrich II.: Ukaz o hereticima (1232.) »Vršenje vlasti, koje nam je Nebo povjerilo, kao i uzvišena carska čast, koju nam je dodijelio Bog, zahtijevaju da primijenimo tjelesni mač, koji je u našim rukama za razliku od svećeničkih, protiv neprijatelja vjere i istrjebljenja kvarne hereze, kako bismo taj zmijski rod, tē sinove bezvjerstva koji preziru Boga i Crkvu te na neki način nagrizaju majčinsko krilo, progonili uz pravednu kaznu. Mi nećemo trpjeti da ti štetni ljudi dalje žive.« (Kirchen- und Theologiegeschichte in Quellen, sv. II, 132)

Osnova za takvo mišljenje i djelovanje bila je teologija koja je na Crkvu i njezin autoritet jednostrano prenijela pogriješno shvaćenu kristologiju vladavine. Jedinstvo Crkve i države bilo je prije svega naslijeđe staroga poganskog načina mišljenja u Rimskom Carstvu, iz kojega je sad nastao »Corpus Christianum«, dok sjećanje na starozavjetne teokratske modele vjerojatno nije imalo tolikoga značaja.

Te apsolutističke ideje bile su presudne za iduća stoljeća, kako u mnogim prisilnim pokrštanjima, tako još i danas u misaonom blagu reformacijskih crkava. Slobodu vjeroispovijesti i savjesti donijeli su tek pripadnici slobodnih crkava s anglosaskog područja i humanistički prosvjetitelji iz kontinentalne Europe.

Reformacija i ekumena

Reformacija i crkvena nastojanja oko ujedinjenja u 16. stoljeću dogodili su se u kontekstu tradicionalnog odnosa između Crkve i države. Ondje gdje bi reformna nastojanja dospjela pod sumnju hereze, primjenjivali su se srednjovjekovni zakoni protiv heretika, a car i knezovi bili su odgovorni za zaštitu Crkve i obvezni na svoj način pokušati očuvati jedinstvo Crkve i države. Pri nastanku konfesija u 16. stoljeću izvorište i ključne točke svakako su bila teološka pitanja vjeroispovijedanja. Jednako je, međutim, bila važna i povezanost crkvenog djelovanja i političkog udruživanja. Jer djelujući subjekti često su bile političke instance, koje su slijedile i vlastite interese moći. Ta povezanost vjeroispovijedanja i savezništva, koja je svoje žarište imala u Njemačkoj, istodobno je sprječavala aktivnije prenošenje reformacije na romanske zemlje.

Nakon otvaranja crkvenog procesa protiv Martina Luthera kao heretika (saslušanje pod vodstvom kardinala Cajetana u Augsbuurgu 1518.) Luther se morao opravdati pred carem i državom na carskom saboru u Wormsu 1520. Idućih su godina carski sabori ponovno bili mjesto na kojemu su staleži pokušavali očuvati jedinstvo: u Speyeru 1529. sa zaključcima i službenom »Protestacijom«, u Augsbuurgu 1530. s »Augsburškim vjeroispovijedanjem« i

protuspisom »Confutatio« pa sve do Augsbuškoga carskog sabora 1555., koji je konačno oduzeo nadležnost starim zakonima protiv heretika, priznao različite »vjerske stranke« i svakom zemaljskom gospodaru priznao pravo da određuje konfesiju svojih podanika i izgoni inovjernike: »Cuius regio eius religio.« (Tko vlada, određuje religiju svojih podanika.) Slično se postupilo i u onim zemljama koje nisu pripadale Svetom Rimskom Carstvu njemačke nacije.

Za ekumenski pokret važno je prije specifičnih pitanja obratiti pozornost na razlike u ekumenskoj slici povijesti koja do danas prevladava u katoličkoj i evangeličkoj literaturi. Katolička se crkva, s obzirom na svoj identitet, predstavlja kao Crkva od koje su se drugi odcijepili; samu sebe smatra »Crkvom«, a druge zasebnim »konfesijama« (ovaj termin počeo se, međutim, koristiti tek u 19. stoljeću!). Evangeličke su pak crkve uvjerenе da u 16. stoljeću nisu nastale nikakve nove crkve, nego da se Crkva reformirala prema mjerilu svoga izvorišta, to jest da se utemeljenje evangeličke crkve nalazi u prakršćanstvu. Inovacijama i odcjepljenjima reformatori su prije smatrali dodatke i iskrivljavanja u srednjovjekovnoj Crkvi. Zbog svoje dogmatske fiksacije na Rim i papinstvo upravo su takozvani »stari vjernici« u reformacijskom razdoblju bili odmetnici od kršćanstva. Jedinstvo prave Kristove Crkve otkriva se isključivo u čistom propovijedanju evanđelja, a ne u povijesnom kontinuitetu moćne rimske institucije. Slikovni prikazi konfesionalnih »genealogija« jasno pokazuju te povijesne predodžbe (v. str. 25).

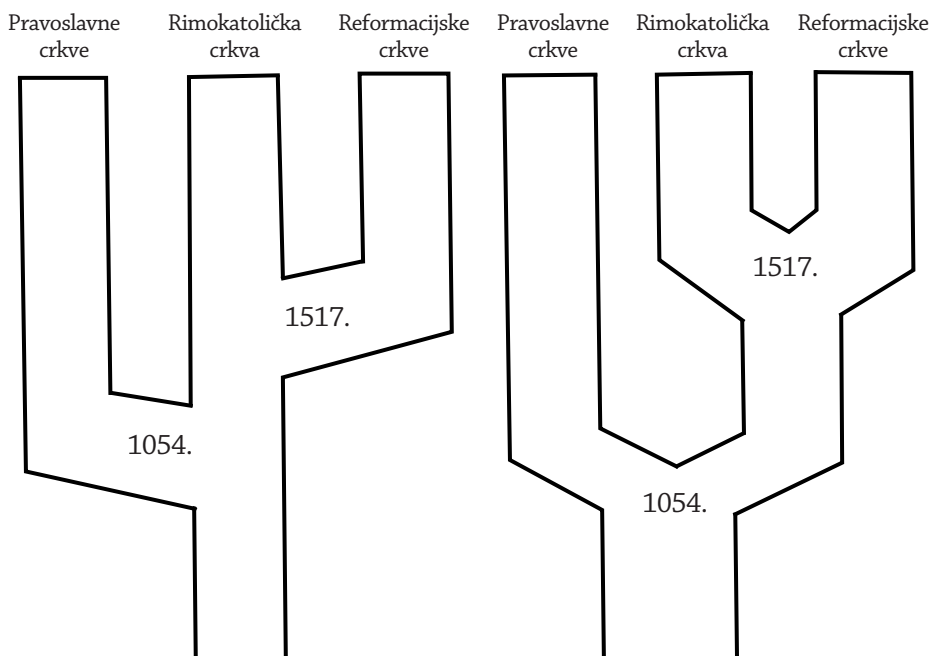
Reformacija i istočne crkve

Do službenih dodira s pravoslavnim istočnim crkvama nije došlo. Tek su u razdoblju od 1574. do 1581. evangelički profesori teologije iz Tübingena vodili prepisku s ekumenskim patrijarhom, koja je, međutim, prekinuta kada se evangelička strana nije dovoljno jasno pokazala suglasnom sa starocrkvenim ustrojem Crkve.

Pokušaji ujedinjenja unutar reformacije

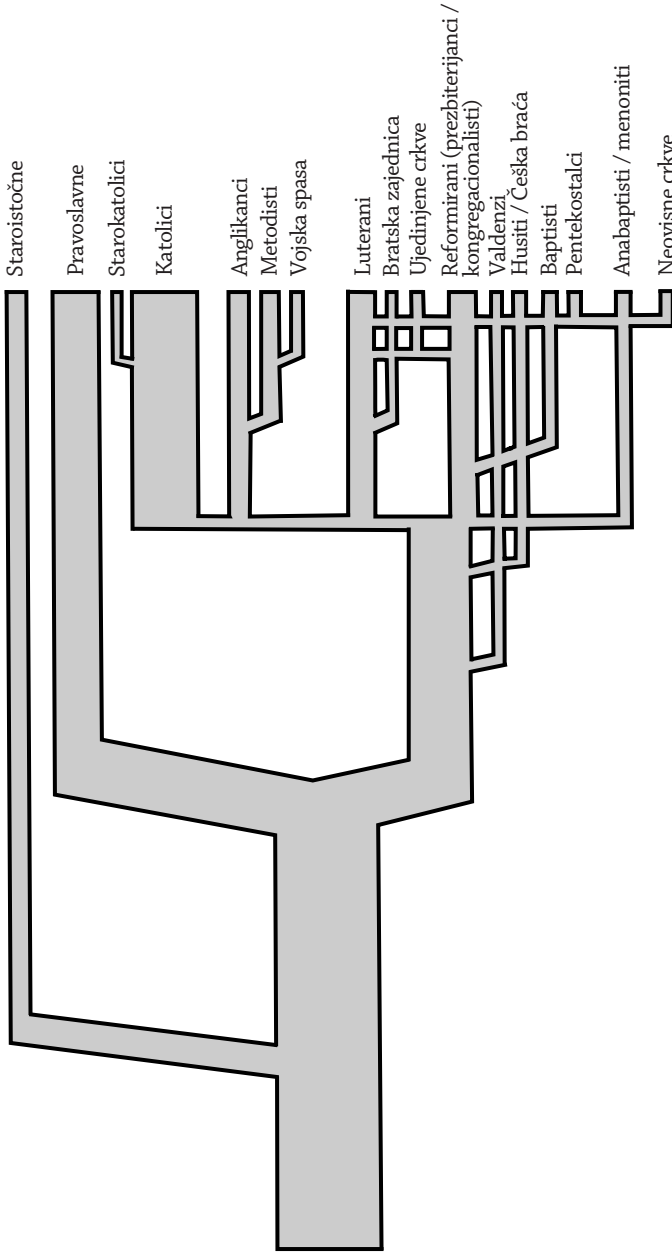
Reformacijski pokret nije bio jedinstven u teološkom i geografskom pogledu, tako da se pod zaštitom zemaljskih gospodara i u slobodnim carskim gradovima postupno razvilo više reformacijskih crkava, i to četiri glavna usmjerenja: luterani, reformirani (u Velikoj Britaniji poznati kao »prezbiterijanci« i »kongregacionalisti«), anglikanci te anabaptistički pokret i spiritualističke skupine kao »lijevo krilo« reformacije. Pokreti za unutarnje evangeličko ujedinjenje imali su samo djelomičnog uspjeha. Valja istaknuti sljedeća nastojanja:

Različiti prikazi podrijetla kršćanstva

1529. – vjerski razgovor u Marburgu između Luthera i Zwinglija: znatno približavanje, ali bez sporazuma o načinu Kristove prisutnosti u euharistiji.
1536. – Wittenberška konkordija (Melanchton i Bucer o euharistiji)
1540. – Češka braća i Kalvin
- 1535.-1552. – Cranmer u Engleskoj nastoji postići koncil nerimokatoličkih crkava
1570. – konsenzus u Sodomiru u Poljskoj (kalvinisti, luterani, Češka braća)
- 1578.-1631. – francuski hugenoti potiču ujedinjenje svih nerimokatoličkih kršćana
1817. – Staropruska unija između luterana i reformiranih (unija koju je kralj odredio za jedinstvenu crkvenu upravu uglavnom luteranskih ili reformiranih zajednica)
1817. i dalje – vjeroispovjedna unija između luterana i reformiranih u Badenu i Nassauu

Veće danas postojeće crkve

Ta nastojanja oko ujedinjenja nisu, doduše, probudila općeniti osjećaj o međusobnoj pripadnosti reformacijskih crkava, budući da je i među njima dolazilo do žestokih sukoba. Takozvana zemaljska crkvena uprava olakšavala je konfesionalna i provincijalistička odvajanja i zasebne razvoje, u kojima baš i nije bilo ekumensko-univerzalne svijesti. U Velikoj Britaniji odvojile su se od anglikanske državne crkve skupine »nonkonformista« ili »*dissenters*«, iz kojih su se, između ostaloga, razvile i slobodne crkve.

Emigracijom u Ameriku anglosaski protestantizam dodatno se rascijepio na mnoštvo samostalnih »denominacija«, kod kojih su se ekumenske ideje javile tek u sklopu modernoga ekumenskog pokreta u 19. i 20. stoljeću.

Evangeličko-katolički razgovori o uniji

Nastojanja oko ujedinjenja s Rimokatoličkom crkvom nisu izostala niti nakon carskoga sabora u Augsburgu 1530., ali su uglavnom bila ograničena na rad nekolicine teologa i općenito su imala nešto veći značaj samo kada su se događala u vezi s carem i zemaljskim knezovima ili pod njihovom vrhovnom vladavinom.

Vjerski razgovor u Regensburgu, 1541.

Melanchton i Bucer, s jedne strane, te Eck i Gropper, s druge, pokušali su na poticaj cara Karla V. i s papinskim legatom Contarinijem postići dogmatsku ravnotežu. Složili su se oko unionističke formule o opravdanju koja se, međutim, u kontroverzno-teološkom smislu mogla čitati na različite načine; stoga su istu odbacili i Luther i rimska kurija. Nije došlo do ujedinjenja po pitanju nezabludivosti koncila, transspustancijacije (euharistijske pretvorbe) i papinskoga primata. Nakon mjesec dana pregovori su proglašeni neuspjehom.

Taj je razgovor pokazao da kompromisne formulacije u nauku o opravdanju nisu same po sebi dostatne za konsenzus u nauku ako se istodobno događaj opravdanja kao Božji sud i milost nad ljudima ne bude odnosio i na Crkvu i na njezine službenike, budući da su oni »istodobno pravednici i grješnici«, kao i svaki drugi kršćanin.

Augsburški »interim«, 1548.

Nakon vojne pobjede u Schmalkaldskom ratu car Karlo V. želio je do zajedničkog koncila ponovno uspostaviti vjersko jedinstvo u Carstvu barem nekim

privremenim rješenjem, odnosno »interimom«. Na »namještenom carskom saboru« izrađen je u suradnji s Johannesom Agricolom, kao jedinim evangeličkim teologom, tekst s 26 članaka koji je, međutim, protestantima nudio samo neke ustupke. »Interim« se nije uspio gotovo nigdje potvrditi. Pokušaj da se iz državnoga interesa postigne ekumensko ujedinjenje bez supstancijalnog sudjelovanja crkava pokazao se od početka beznadnim.

Vjerski mir u Augsburgu, 1555.

Na carskom saboru u Augsburgu 1555. više se nije radilo o jedinstvu vjeroispovijesti i o uniji, nego o državno-pravnom priznanju Rimokatoličke crkve i pristaša Augsburškog vjeroispovijedanja iz 1530. Iz te pravne zaštite ostali su isključeni već ranije okrutno progonjeni anabaptisti, kao i svi pristaše züriške i ženevske reformacije. Prema tome, tu nije moglo biti govora o ekumenskoj toleranciji. Ali tu su ipak, prvi put nakon cara Teodozija (380.), priznate dvije »vjerske stranke« unutar jedinstva Crkve i države.

Rimokatolički koncil u Tridentu (1545.-1563.) proglasio se u međuvremenu reformnim koncilom, koji se bavio opravdanim interesima reformacije, ali je u svim kontroverzno-teološki presudnim pitanjima potvrdio rimokatolički nauk i osudio reformacijske nauke i njihove pristaše: »anathema sit«, neka bude isključen.

Konfesionalni apsolutizam obilježio je iduće stoljeće s protureformacijom i međukonfesionalnim ratovima u kontinentalnoj Europi i Velikoj Britaniji. Konfesija i nacionalna kultura počele su se stapati i stoga opća duhovna klima nije bila pogodna za ekumenska razmatranja o ujedinjenju.

Vjerski razgovor u Thornu, 1645.

Prvi značajni pokušaj unije dogodio se u Poljskoj, gdje je kralj Vladislav IV., suočen sa žestokim konfesionalnim sukobima između katolika, luterana i reformiranih, pozvao 1645. na vjerski razgovor u Thorn. Svaka je strana trebala iznijeti svoj nauk, miroljubivo i bez uvreda, kako bi se zatim zajednički potražila ravnoteža. Međutim, na 36 sjednica nije se dospjelo dalje od početne faze razgovora. Reformirani su prikazali svoj nauk kao »katolički«, izjavivši kako je Rimokatolička crkva izopacila temeljni nauk o vjeri. Ta izjava izazvala je žestoke rimokatoličke prosvjede, tako da je zbog beskompromisnosti obiju strana razgovor prekinut nakon tri mjeseca.

Teološko-ekumenske linije

Iako je od 16. stoljeća jedva bilo unionističkih razgovora među crkvama, kod mnogih se kršćana unatoč pretežno konfesionalističkoj epohi očuvala težnja za mirom ili čak jedinstvom (usporedi prije svega »nastojanja oko ponovnog ujedinjenja« Spinole, Molanusa, Leibniza i Bossueta [1683.-1701.]). Mnoga teološka strujanja i sveopći intelektualno-povijesni razvoj prelazili su granice pojedinih konfesija i nacija.

Humanizam je donio ekumenskoj misli tri teološka usmjerenja: (1) Erazmo i Georg Calixt (1586.-1656.) isticali su ranokršćansko načelo tradicije: jedinstvo kroz »consensus quinquasecularis«, priznanje prvih pet stoljeća; (2) evangeličko-biblicistički humanizam usredotočio se na temeljne članke vjere koji su nužni za spasenje i na toj je osnovi trebalo ostvariti toleranciju i unije; (3) socinijanizmu je bilo dovoljno jednostavno etičko evanđelje kao osnova za ujedinjenje.

Prosvjetiteljstvo je sa svojim kritičkim racionalizmom i liberalizmom relativiziralo apsolutni konfesionalizam. Ipak su se stvarne kršćanske ideje o slobodi savjesti i vjeroispovijesti potvrdile tek nakon što su ih isprva sustavno zastupale samo evanđeoske slobodne crkve. Ideja o toleranciji zahvatila je i prosvijećene vladarske kuće. Friedrich Veliki izjavio je kako »svatko treba dostići blaženstvo na svoj način.«

Ali dok su evangeličke crkve, općenito gledano, zauzele pozitivno stajalište prema novovjekovnoj povijesti sloboda i prosvijećenosti, Rimokatolička se crkva držala prilično rezervirano, ističući negativne strane liberalne autonomije uma i gledajući u prosvjetiteljstvu prvenstveno propadanje vjerske supstance i crkvenog autoriteta.

Pijetizam je unatoč svojim regionalno raznolikim obilježjima bio (i ostao) od 17. stoljeća nešto poput duhovnog ekumenskog pokreta u protestantizmu. Kršćanski život s osobnim doživljajem nanovorođenja važio je za osnovu zajedništva Božje djece (»braće po vjeri«, koja su nanovorođena, za razliku od »braće po crkvi«, koja su izvanjski krštena). Na pijetističkoj osnovi razvile su se mnoge međunarodne veze. Zinzendorf (1700.-1760.) je u križu Isusa Krista vidio točku sjedinjenja za sve kršćane. Postojeće konfesije opisao je kao »trophe« (trop = »figura«, zamjena stvarnog izraza slikovnim), čime ih je istodobno priznao i relativizirao. Iz te se ideje razvila u ekumensko-ekleziološkom smislu takozvana teorija ograna: konfesije su ogranci na stablu kršćanstva.

Crkveni pokušaji ujedinjenja uvijek su se, kao i crkveni raskoli, otkrivali kao skup teoloških, kulturnih i političkih pitanja i odnosa. Put ekumenske misli svakako je bio doista uzak. Početkom 19. stoljeća kršćanstvo je još uvijek bilo konfesionalno razbijeno i podijeljeno na brojne nacionalne crkve koje nisu njegovale nikakvo međusobno zajedništvo. U teološkom je smislu posvuda

vladala polemika s tek ponešto irenizma, kao i mnogo samopotvrđivanja uz malo tolerancije. Rimokatolička svjetska crkva vodila je uglavnom zaseban život. Ponekad je stupala u dodir s pravoslavnim istočnim crkvama, ukoliko su političke okolnosti bile povoljne, ali tu nikada nije bilo prave težnje za ujedinjenjem. Protestantizam je živio provincijalistički i tek je kroz misijski pokret iskusio prve osnove globalne svijesti. Tek je s plimom sveopćega internacionalizma kršćanstvo postupno steklo ekumenske obzore. Konfesije su sada tražile više zajedništva, budući da se povećavao pritisak izvana, od okoline koja se sve više sekularizirala. Je li, međutim, općenito iskustvo o tome da ništa ne povezuje tako snažno kao zajedničko neprijateljstvo prema nečemu dovoljna osnova za kršćansko jedinstvo? Ili ekumenska ideja ima neku drugu podlogu, a ekumenski put neki drugi cilj?